

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Директорат дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти

пр. Перемоги, 10 м. Київ, 01135, тел.(044)481-47-58, факс (044)481-32-87, e-mail: dps@mon.gov.ua

Керівникам департаментів (управлінь)
освіти і науки обласних, Київської міської
державних адміністрацій,

Про методичні рекомендації
«Використання методів альтернативної
та додаткової комунікації у закладах освіти»

Шановні колеги!

З метою забезпечення умов для навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти, Міністерством освіти і науки України спільно з Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти», Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди, Інститутом соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова, Київським університетом ім. Б. Грінченка, Львівським національним університетом імені Івана Франка, Соціальним підприємством «Дивогра», Громадськими організаціями «Здорове суспільство», «Асоціація по боротьбі з інсультom», «Справа Кольпінга в Україні», «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім», Асоціацією міжнародних та всеукраїнських громадських організацій «Дитина», «Інформаційно-просвітницький центр «Світ дитини», Благодійним фондом «Асоціація батьків дітей з аутизмом» розроблені методичні рекомендації «Використання методів альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти», що додаються.

Прошу довести зазначені методичні рекомендації до керівників закладів післядипломної педагогічної освіти, закладів загальної середньої та дошкільної освіти і спеціальних закладів загальної середньої освіти.

Додаток на 14 арк.

З повагою
Генеральний директор

Олег ЄРЕСЬКО

МОН № 4/2373-22 від 09.09.2022

Підписав: Єресько Олег Вікторович
Сертифікат: 58E2D9E7F900307B04000000C7693300A9EC9B00
Дійсний: з 25.11.2021 13:21:11 по 25.11.2023 13:21:11

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ «ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Укладачі:

Л. С. Самсонова, М. В. Дмитрієва, М. С. Чайка, Г. В. Усатенко,
О. В. Кривоногова, А. Ю. Давиденко, Ю. П. Зашипась, О. С. Казачинер,
К. В. Книш, К. О. Островська, Є. В. Панічевська

Питання соціалізації та інтеграції в українське суспільство осіб із порушеннями мовлення обумовлено утвердженням пріоритету загальнолюдських цінностей, принципу рівності усіх людей у своїй гідності та правах.

Забезпечення рівності та вільного розвитку особистості людей з інвалідністю, задоволення їх природних, політичних, соціальних та інших потреб визначається Конституцією України від 28 червня 1996 р., Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю (ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 р.), Європейською соціальною хартією (ратифікована Законом України від 14 вересня 2006 р.), Законами України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р., «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 р., «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р., «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. та іншими чинними законами та підзаконними актами, зокрема Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р.).

Відповідно до статті 24 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держава має забезпечувати навчання за допомогою найбільш придатних для особи з інвалідністю мов, методів і способів спілкування і в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку.

Альтернативна і додаткова комунікація: поняття, сутність, групи та види

Мовлення та комунікація є основою соціальної взаємодії. Для більшості людей процес оволодіння спілкуванням не виявляється складним. Проте існує істотна частина людей, які не здатні використовувати мовлення для повноцінного спілкування. Деякі люди не можуть застосовувати вербалізацію взагалі. Мовлення інших людей розвинене на недостатньому рівні, щоб виконувати усі комунікативні функції. У даному випадку є необхідність звернутися до інших, альтернативних засобів комунікації, що доповнюють або заміщують вербальне мовлення, тобто до АДК.

Можна виділити альтернативну й додаткову комунікації. Норвезький дослідник С. фон Течнер вводить поняття тотальної комунікації – будь-якого способу, яким особа користується для спілкування.

Альтернативна комунікація – це засіб, за допомогою якого людина, яка не в змозі використовувати мовлення, отримує можливість спілкуватися.

Додаткова комунікація означає додаткове або підтримане спілкування.

Слово «додатковий» підкреслює той факт, що втручання в альтернативні форми спілкування має подвійне призначення: сприяти та підтримувати мовлення та забезпечувати альтернативну форму спілкування, якщо людина не здатна говорити.

Усі комунікативні системи, що не залучають усне мовлення як основний шлях передачі інформації іншим особам, називаються «*додатковими*» та «*альтернативними*».

АДК використовує різноманітні методи та інструменти, в тому числі й контактні контекстні дошки, високотехнологічні засоби, комп'ютери та планшети з функцією управління очима, лінійні малюнки, прилади для генерації мовлення, матеріальні об'єкти, ручні знаки, жести, написання пальцями тощо, щоб допомогти дитині висловити думки, бажання, потреби, почуття, ідеї тощо.

АДК виявляється додатковою в тому випадку, коли використовується з метою доповнення наявного мовлення. І альтернативною, коли використовується замість мовлення, що відсутнє або розвинуте недостатньо.

АДК може бути як тимчасовою – для використання пацієнтами в післяопераційний період у відділеннях інтенсивної терапії або під час процесу активізації мовлення у дитини, так і постійною – при використанні людиною, яка має потребу використовувати визначений вид АДК упродовж усього життя.

Освітній процес, побудований на принципах АДК, впливає на розвиток мовлення учнів з ООП. Вони отримують можливість сприймати навчальну інформацію на вищому рівні, застосування АДК сприяє формуванню навчальних навичок та інтелектуальному розвитку, дає можливість реалізуватися пізнавальній активності дитини, уможливорює соціальний та особистісний розвиток. Що, своєю чергою, підвищує загальний рівень обізнаності учнів, позитивно відображається на успішності з окремих дисциплін. Дитина, у якої внаслідок певних причин відсутнє активне вербальне мовлення, за допомогою АДК стає активним учасником освітнього процесу. Вона може сприйняти, обробити, зрозуміти інформацію, що подається, сформулювати та сформулювати власний вислів, донести його суть до інших дітей у класі.

АДК позитивно впливає не лише на рівень засвоєності знань, умінь та навичок з навчальних дисциплін (освітній процес передбачає й виховні складові, які допомагають учням сформувати соціально-побутові та комунікативні навички), а отже, впливає й на процеси адаптації та соціалізації дітей з ООП. Готує дітей до самостійного життя, допомагає адаптуватися дорослим людям з ООП внаслідок травми або інших ушкоджень.

Працівники освіти, які володіють різними видами АДК, можуть забезпечити освітній процес будь-якого учня з ООП на високому рівні. Сприяють розвитку усіх сфер особистості, спираючись на сильні сторони кожної дитини та уникаючи слабких сторін її розвитку. Освічені в питаннях АДК педагогічні працівники дають кожній дитині можливість отримати необхідні знання, комунікативні та соціальні навички, необхідні для подальшого вибору професійного шляху та успішної соціалізації.

Батьки дітей та родичі дорослих людей, що не здобули або втратили можливість до вербального спілкування, за допомогою АДК отримують можливість продуктивного спілкування з дітьми та дорослими, які мають функціональні обмеження у комунікативно-мовленнєвій сфері.

АДК може застосовуватися в різних сферах життя людини, саме там, де перебуває людина з ООП: соціальної, духовної, політичної та економічної.

Основним завданням введення та застосування АДК є становлення або доповнення мовленнєвої системи дитини, яка не має розвинутого вербального мовлення на достатньому для щоденного ефективного спілкування рівні.

Засоби АДК покликані допомагати дитині з ООП налагоджувати соціальні зв'язки та успішно соціалізуватися.

Існує кілька *груп* та *видів* АДК:

- 1) комунікація з безпосереднім використанням тіла, у тому числі через тактильні відчуття;
- 2) комунікація через візуальні образи: письмо, символи, піктограми, зображення;
- 3) спеціальні електронні засоби комунікації;
- 4) комбіновані засоби комунікації, які поєднують у собі мовлення, жести й символи.

Групи АДК	Види АДК
Комунікація з безпосереднім використанням тіла, у тому числі через тактильні відчуття	жести міміка рухи тіла обмацування постукування погладження
Комунікація через візуальні образи	письмо символи піктограми зображення фотографії комунікативні книжки
Спеціальні електронні засоби комунікації	електронні записники фотоальбоми комунікатори

	сенсорні екрани синтезатори мовлення іграшки, що розмовляють комп'ютери та планшети з функцією управління очима
Комбіновані засоби комунікації, які поєднують у собі мовлення, жести й символи	система МАКАТОН

Результати міжнародних досліджень щодо ефективності використання альтернативної і додаткової комунікації у роботі з дітьми з порушеннями мовлення

Комунікація та мовлення є базовими елементами здатності людини до мислення та є основою для її розвитку в багатьох сферах. Обмежений доступ до спілкування та мовлення може мати серйозні наслідки.

За даними науковців, кількість людей, які мають мовленнєві порушення, та внаслідок цього утруднення комунікативної діяльності, неухильно збільшується з кожним роком (Bonora, G., Dalai, G., De Rosa, D., Hillary Zisk A., Panunzi, M., Perondi, L., Rönnerberg J., Sundqvist A.). Ця тенденція у виявленні порушень навичок комунікації може бути викликана низкою причин: генетичних, медичних, соціальних, психологічних та педагогічних. Слід зазначити, що в суспільстві збільшення відсотка осіб, які мають порушення мовленнєвого розвитку, співпадає зі зростанням показників підвищення якості проведення медичної, психологічної та педагогічної діагностики.

Застосування засобів АДК для розвитку та навчання дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку значно розширює можливості використання символів, знаків та піктограм у корекційній роботі, адже, спираючись на дані (Bonora, G., Ganz, J. B., Lakin, K. S., Perondi, L., Williams, B.) можна зазначити, що після появи перших вербалізацій та їх співвіднесення з образами та реальними предметам або явищами, значно знижується потреба використання засобів АДК у спілкуванні. Використання засобів АДК не перешкоджає розвитку словесного спілкування, а навпаки, стимулює власні вербалізації.

Коли є виражена затримка мовлення у дитини або його нестача, то завжди є пріоритетом підтримання розвитку комунікації та мовлення, розпочате якомога раніше (Greisen & Nielsen; Guralnick; Lan, Hancock & Singh; Ronski та співавт.).

Приблизно від 0,4 до 1,2 % населення потребує АДК на короткий або довший час чи протягом усього життя (Creer, Enderby та Juste; Scope). Багато досліджень продемонстрували корисність АДК для різних груп дітей (Grove & Launonen; Smith & Murray; von Tetzchner & Grove).

Групи користувачів альтернативної і додаткової комунікації

Відповідно до особливостей розвитку комунікативної системи людини виділяють такі групи користувачів АДК:

Група 1 – особи, для яких підтримувальна комунікація є експресивним засобом. Вони добре розуміють мовлення, але неспроможні висловити свої потреби вербально. Зазвичай, це люди з церебральним паралічем, іншими порушеннями нервової системи, ураженнями органів мовлення, мовленнєвими порушеннями, що виникли внаслідок травматизації або інфікування головного мозку тощо.

Група 2 – особи, які зазнають труднощів в оволодінні мовленням. Вони можуть навчитися розмовляти, але наразі їх мовленнєвий розвиток уповільнений (наприклад, діти з інтелектуальними порушеннями, моторною алалією). До цієї групи також належать особи, мовлення яких зрозуміле лише за наявності спеціальних додаткових засобів (наприклад, при аутизмі). Такими засобами можуть виступати побутові жести, міміка, модуляції голосу тощо.

Група 3 – об'єднує осіб, для яких усне мовлення як засіб комунікації є занадто складним (наприклад, при тяжких комплексних порушеннях, при порушеннях слуху, аутизмі) і які постійно або впродовж тривалого часу потребують альтернативи в процесі комунікації, яка підходить для них. Користувачів цієї групи слід навчати як розумінню мовлення, так і здатності спілкуватися. Основна мета полягає у створенні передумов для розуміння іншої системи комунікації та навчання використання її без опори на усне мовлення. У даному випадку підтримувальна комунікація є повною альтернативою відсутнього усного мовлення.

Оцінка потреб дитини в альтернативній і додатковій комунікації

Провідний принцип АДК – комунікативні програми допомоги мають включати усі елементи звичайного навколишнього середовища та бути спрямовані на підвищення ініціативи й соціальної участі дитини.

Оцінка потреб дитини в АДК проводиться з метою визначення оптимального виду АДК та обсягів послуг щодо впровадження цього виду АДК для успішного ефективного спілкування дитини.

Якщо дитина є немовленневою, використовує для комунікації незрозумілі звуки та способи, вона потребує визначення потреб у АДК.

Проводити оцінку потреб у дитини в АДК, яка успішно спілкується з оточуючими, не потрібно.

Оцінка потреб дитини в АДК здійснюється фахівцями освіти, медицини або соціальної сфери, які пройшли відповідне навчання. Фахівці можуть пройти навчання у державних або приватних установах освіти, на освітніх курсах.

Супервізійна підтримка фахівця може здійснюватися сертифікованими тренерами або фахівцями відповідної кваліфікації.

Відповідно до різних структурних підрозділів такими *спеціалістами з введення АДК* можуть бути:

- логопеди освітніх закладів;
- логопеди медичних установ;
- логопеди інклюзивно-ресурсних центрів та логопедичних пунктів;
- практичні психологи;
- клінічні психологи;
- спеціальні психологи;
- психологи інклюзивно-ресурсних центрів;
- корекційні педагоги освітніх закладів та інклюзивно-ресурсних центрів;
- ерготерапевти;
- лікарі-неврологи;
- лікарі-психіатри;
- працівники соціальної сфери та ін.

Ініціатором оцінки потреб в АДК дитини можуть бути батьки (опікуни) дитини, працівники ІРЦ або педагогічні працівники освітньої установи, яку відвідує дитина. Працівники закладів освіти, медичні працівники, соціальні працівники можуть рекомендувати батькам звернутися до ІРЦ для оцінки потреби в АДК.

На основі отриманих діагностичних даних фахівець пропонує види АДК, які допоможуть дитині у спілкуванні, роз'яснює плюси та мінуси кожного виду індивідуально. Вид АДК для дитини обирають батьки або опікуни. Із 14 років дитина може обрати вид АДК самостійно. Впровадження обраної АДК відбувається за підтримки фахівців з АДК відповідного структурного підрозділу, до якого належить заклад, де перебуває або отримує допомогу особа, яка потребує АДК.

Фахівець, який проводить діагностичне обстеження щодо потреб дитини в АДК, несе відповідальність за якісне проведення оцінки потреби в АДК та проведення роз'яснень за видами АДК для батьків (опікунів). Батьки/опікуни несуть відповідальність за впровадження обраного виду АДК для спілкування своєї дитини.

Діагностика має розпочинатися з виявлення основних вихідних даних:

- здатність чути;
- здатність фокусувати увагу на об'єкті/предметі;
- здатність до співвіднесення отриманої через різні сенсорні канали інформації.

Діагностика потреб у АДК має враховувати інформацію комплексу різних аспектів комунікації:

- невербальні навички (референтний погляд, наведення очей, взаємний контакт тощо);
- рівень когнітивного розуміння особистості (встановлення та розуміння причинно-наслідкових зв'язків, словниковий запас, аргументація власної думки тощо);

- можливість особи до комунікації у визначений момент;
- спектр комунікативних функцій, якими володіє особистість;
- стратегії, системи, які використовувалися в минулому (включаючи успішний та негативний досвід);
 - типи активностей і теми, які мотивують особистість до спілкування та взаємодії;
 - стан розвитку та рівень сформованості органів артикуляційного та дихального апарату особи.

На основі діагностичного обстеження фахівці з АДК повинні надати рекомендації щодо потреби дитини в засобах АДК, їх виду, тривалості та інтенсивності, форми впровадження та подальшої роботи цих засобів. При оцінці потреби дитини в АДК необхідно враховувати:

- модальність;
- складність;
- доступність;
- можливість використання.

Алгоритм введення системи АДК має враховувати всі особливості інтелектуального, емоційного, соціального, комунікативного та мовленнєвого розвитку дитини.

Механізм пізнання АДК має бути індивідуально адаптований під кожну конкретну особу з ООП. Фахівцям з АДК, що здійснюватимуть реалізацію процесу введення АДК, необхідно орієнтуватися на дані попередньо проведеного діагностичного обстеження, спиратися на рекомендації інших спеціалістів та зважати на власні діагностичні спостереження. Важливо фіксувати успіхи людини в спілкуванні за допомогою різних засобів АДК та добирати найефективніші у кожному конкретному випадку методи корекційно-розвиткової роботи. У кожному закладі освіти на період адаптації щодо визначення з видом АДК необхідно виділити 3 місяці. За цей час спеціалісти повинні встигнути провести діагностичне спостереження та застосувати різні види АДК, відстежити їх ефективність.

Алгоритм введення засобів альтернативної і додаткової комунікації у закладах освіти

У закладах освіти засоби АДК можуть вводитися педагогічними фахівцями міждисциплінарних команд. Зокрема логопедами, практичними психологами, корекційними педагогами, які пройшли відповідне навчання. Якщо в команді супроводу відсутні такі спеціалісти, інші учасники команди супроводу можуть отримати консультативну допомогу у фахівців даного профілю, які є працівниками ІРЦ закріпленими за даним районом у місті/селищі тощо.

Діагностичне обстеження для виявлення потреб в АДК та визначення виду/видів АДК, що застосовуватимуться в подальшому навчанні, мають проводити кваліфіковані спеціалісти, які мають педагогічну освіту та пройшли відповідне навчання з питань АДК. Діагностика може бути

проведена як на базі ІРЦ, так і безпосередньо в закладі освіти. Діагностичне обстеження має проводитися із застосуванням спеціальних діагностичних методик, які виявляють рівень інтелектуальних, вербальних та комунікативних навичок, наприклад «Тест невербального інтелекту і когнітивних здібностей» *Leiter-3*. Діагностичне обстеження та супервізійна консультація перед прийняттям остаточного рішення щодо визначення виду АДК та способу його введення можуть тривати впродовж 3 місяців.

Уся інформація щодо засобів АДК, способу їх введення, навчання та виховання за допомогою АДК тощо має фіксуватися в ІПР дитини та бути занесеною відповідним фахівцем (логопед, психолог або корекційний педагог).

Педагогічні працівники повинні дослухатися до рекомендацій фахівців команди супроводу, які визначають вид АДК та надають рекомендації щодо його введення, подальшого спілкування дитини тощо. Усі педагоги освітнього закладу повинні сприяти комунікативному та мовленнєвому розвитку дитини, яка не має розвиненого усного мовлення. Також застосовувати у своїй роботі засоби АДК у тому вигляді, в якому вони були призначені спеціалістом команди психолого-педагогічного супроводу (логопедом, психологом, корекційним педагогом). Кожен педагогічний працівник, який стикається з навчанням або вихованням дитини, що має потребу в АДК, має право отримати кваліфіковану допомогу команди супроводу та можливість за потреби пройти спеціальне навчання.

Усі учасники команди психолого-педагогічного супроводу повинні працювати над розвитком комунікативного та мовленнєвого розвитку дитини, яка потребує АДК, в одному напрямку та рухатися поступово й спільно. Усі результати своєї роботи в розрізі питань АДК кожен фахівець повинен заносити у відповідний «Журнал комунікативного та мовленнєвого розвитку дитини». Моніторинг здобутих і закріплених знань, умінь і навичок має проводитися один раз на три місяці в закладах дошкільної освіти та один раз на семестр у закладах загальної середньої освіти. Результати моніторингу обов'язково мають фіксуватися в ІПР дитини з ООП.

Практичні кейси введення різних видів альтернативної і допоміжної комунікації у закладах освіти

Введення АДК і знайомство дитини з різними видами організації процесу спілкування потрібно здійснювати за такими принципами:

- **ПРИРОДНОСТІ** – організація процесу має відбуватися невимушено, у спокійній і дружелюбній обстановці;
- **ГРИ** – введення різних способів комунікації має відбуватися в ігровому форматі, щоб зацікавити дитину і зняти напруження;
- **ПІДТРИМКИ** – надавати дозовано підтримку дорослого, враховуючи зону найближчого розвитку дитини;
- **МОТИВАЦІЇ** – заохочувати спілкування у групі;

- **СИСТЕМАТИЧНОСТІ І ПОСЛІДОВНОСТІ** – застосування обраного способу вживання засобів АДК у всіх ситуаціях спілкування відповідно до засвоєного рівня даного уміння.

Введення комунікації через візуальні образи, спеціальні електронні засоби спілкування або різноманітні жести здійснюється за допомогою різноманітного ілюстративного матеріалу, що відповідає особливостям сприйняття і мислення, концентрації уваги дітей з відповідним видом ООП, наприклад: піктограми, символічні зображення, світлини, ілюстрації, письмо, піктографічне письмо, комунікативні книжки тощо; за допомогою різних жестів, жестових мов, певних рухів, дотику тощо; за допомогою різноманітних електронних пристроїв тощо.

Кейс № 1. Перше знайомство із засобами АДК

При першому знайомстві дитини з даними засобами організації процесу комунікації варто:

1) дібрати слова відповідно до актуальних лексичних тем для дитини в конкретний період спілкування;

2) дібрані слова мають складатися у словосполучення і короткі фрази для спілкування, це дасть дитині можливість застосовувати вивчені поняття на практиці, наприклад:

- ХОЧУ ЇСТИ;
- Я ЛЮБЛЮ ПЕЧИВО;
- НЕ ХОЧУ ПИТИ МОЛОКО;

3) застосовуйте не більше 1-3 образів одночасно, пропонуючи для ознайомлення дитині нові слова, це допоможе сконцентруватися і зафіксувати увагу;

4) при застосуванні певного образу важливо чітко і голосно промовляти відповідне слово, вживаючи його у відповідній формі, намагатися артикулювати виразно – це дасть дитині додаткову опору для запам'ятовування слова;

5) вводити нові поняття і збільшувати ступінь складності необхідно поступово – від легких до більш складних, у такий спосіб дитина буде більше цікавитися застосуванням вивчених слів;

6) навіть якщо дитина не чує або не розуміє зверненого мовлення, не варто уникати промовляння слів уголос, навпаки, обов'язково називайте слова при демонстрації карток або жестів – у такий спосіб формується прив'язка зорового образу до вербального образу слова або образу його артикуляції;

7) ознайомлюючи із засобом АДК дитину дошкільного віку, запропонуйте міні заняття на килимку або за дитячим столиком, використовуйте одночасно не більше 1-2 карток і застосовуйте на занятті не більше 4-5 понять за один раз. З дитиною шкільного віку займайтеся за столом або партою, використовуйте одночасно не більше 1-3 карток і застосовуйте на занятті не більше 8-10 понять за один раз. Це допоможе

дитині сконцентруватися на важливому. Коли дитина засвоїть більшість понять вона зможе використовувати необмежену кількість карток за раз;

8) спочатку стимулюйте дитину до відповіді за допомогою АДК, коли вона засвоїть дану форму спілкування можна запропонувати самостійно розпочинати бесіду: ставити питання, висловлювати власні бажання/небажання, просити про щось, переказувати, розповідати тощо;

9) коли дитина засвоїла хоча б кілька понять, які можна поєднати у словосполучення і короткі фрази, стимулюйте її використовувати дані конструкції у повсякденному спілкуванні із дорослими та однолітками;

10) використовуйте послідовні ряди, щоб пояснити дитині першочерговість певних дій або розклад;

11) для закріплення результату дитина має користуватися обраним видом АДК у повсякденному житті: на заняттях, на прогулянці, вдома, у бабусі, в магазині, в лікарні тощо; кожна дитина повинна мати власний набір карток (або інших пристосувань залежно від виду АДК) і застосовувати у відповідних місцях для спілкування;

12) дайте дитині можливість відповідати на занятті/уроці за допомогою обраного виду АДК;

13) познайомте усіх дітей у групі/класі з тими видами АДК, якими користуються діти з ООП, дайте можливість кожному використовувати даний вид спілкування у групі. Це допоможе зблизити дітей і краще зрозуміти один одного;

14) заохочуйте дитину до читання історій і обговорення за допомогою засобів АДК. Ця творча діяльність дає змогу розкрити потенціал до спілкування і побудови власних висловлювань;

15) обов'язково підтримуйте дитину емоційно і словами-картками-жестами, які висловлюють схвалення. Це підтримає мотивацію дитини на непростому шляху до ефективного спілкування з оточуючими.

Кейс № 2. Взаємодія зі здобувачами освіти, у яких порушення сформованого мовлення, афазія

До початку розмови доцільно зібрати додаткову інформацію про дитину, провести бесіду з її сім'єю, лікарем або корекційним психологом, який проводить реабілітацію, з командою супроводу.

Підготовка та оцінка потреб:

1) організуйте, щоб учень бачив вас та ваше обличчя під час розмови. Зменшіть фактори, що відволікають, зовнішні шуми, уникайте занять при погіршенні фізичного стану;

2) говоріть по черзі. Використовуйте жести, написи або прості малюнки (пиктограми) в якості перших засобів АДК;

3) повідомляйте людині про початок, зміну теми або завершення розмови;

4) перевірте, чи почув вас учень, чи зрозумів. Запитайте його. Допоможіть учневі відповісти поглядом, жестом, вибором малюнка (пиктограми) тощо;

5) якщо не досягли розуміння з першого разу, спробуйте повторити або обрати інший спосіб комунікації.

Поради для ефективної комунікації:

- говоріть чітко і повільно, достатньо голосно;
- використовуйте короткі прості речення;
- робіть паузи між фразами, чекаючи реакції співрозмовника;
- давайте інформацію поступово: одне повідомлення, прохання або інструкція в одному висловлюванні;
- те, про що ви кажете, підтримуйте наочно;
- заохочуйте учня/студента до комунікації, підтримуйте його комунікативні наміри.

Кейс № 3. Робота з сім'єю

Залучайте родичів та близьких до комунікативної підтримки дитини та використання АДК:

- 1) застерігайте їх від надмірного навантаження на дитину;
- 2) заохочуйте до пошуку технологічних рішень, користування пристроями з АДК чи додатками або до створення добірки символів АДК, щоб учень розширив коло спілкування, був мобільним і автономним (наскільки можливо) та міг звернутися за допомогою, користуйтесь безкоштовним додатком Digital Inclusion українською мовою;
- 3) використовуйте допомогу комунікаційного партнера. Це означає, що родич, асистент або логопед вголос читає та/або показує зображення з переліку, а учень показує жестом, поглядом, довільним рухом, коли помічає повідомлення, символ, який відповідає його наміру, прохання тощо. Займайтеся, поки ви не з'ясуєте, що саме дитина намагається повідомити;
- 4) уточніть АДК, які використовувались з дитиною раніше, під час лікування, наприклад. Визначте його комунікативні потреби, щоб забезпечити неперервність та послідовність реабілітації;
- 5) порадьте родичам створити інформаційну картку, яку дитина носитиме з собою, яка буде повідомляти, як спілкуватись із ним (наприклад, за допомогою смартфона).

Отже, використовуючи АДК, діти з ООП отримують можливість на рівні освітні та соціальні права у спілкуванні, навчанні, окремому проживанні у дорослому віці тощо. Внаслідок цього, рівень якості соціальної інтеграції людей з ООП значно підвищується.

Корисні посилання

Українські ресурси:

Міністерство освіти і науки <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/dlya-fahivciv/onlajn-navchannya> <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/onlajn-navchannya>

Цифрова інклюзія: роль технологій у соціальній інтеграції людей з розладами спектра аутизму і порушеннями мовлення. Пресконференція 26

листопада 2020, Укрінформ <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3137936-cifrova-inkluziarol-tehnologij-u-socialnij-integracii-ludej-z-rozladami-spektru-autizmu-iporusennami-movlenna.html>

Безкоштовний курс лекцій про АДК на каналі DyvoGra Books в YouTube

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLNs2uoBeP55hLIT6JSWyh1aq-aOfuMXbm>

Спільнота у Facebook <https://www.facebook.com/groups/AAC.UA>

Раннє втручання в Україні <http://rvua.com.ua/>

Портал Autism.ua <https://autism.ua/>

та програма Асоціації Child.ua <https://child.ua/>

Фонд «Дитина з майбутнім» <https://cwf.com.ua/>

Безкоштовні піктограми соціального підприємства «ДивоГра»
<http://www.dyvogra.com/uk/download-for-free/>

Інтернет-крамниця продукції з піктограмами
<http://www.dyvogra.com/shop/>

Стаття «Розвиток екосистеми цифрової інклюзії як інноваційної платформи соціального партнерства» <https://nv.ua/project/cifrovaya-inklyuziya-v-sociumeobrazovanii-ekonomike-proekt-huavey-ukraina-50133006.html>

Портал інклюзивно-ресурсних центрів <https://ircenter.gov.ua/>

Міжнародні ресурси:

International Society for Augmentative and Alternative Communication
<https://isaac-online.org/>

American Speech-Language-Hearing Association
<https://www.asha.org/public/speech/disorders/aac/> AAC Institute
<https://aacinstitute.org/>

Список використаних скорочень

АДК – альтернативна та додаткова комунікація

ООП – особливі освітні потреби

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр

ІПР – індивідуальна програма розвитку

Визначення термінів

Альтернативна та додаткова комунікація (далі – АДК) – це галузь знань на стику логопедичної, психологічної, педагогічної та медичної практики, що забезпечує задоволення комунікативних і пізнавальних потреб людей зі значними та складними розладами комунікативного та мовленнєвого розвитку. Такі розлади характеризуються порушеннями, в тому числі власного вербального мовлення та розуміння мовлення, включаючи усні та письмові способи спілкування.

Спілкування – включає використання мов, текстів, абетки Брайля, тактильного спілкування, великого шрифту, доступних мультимедійних засобів так само, як і друкованих матеріалів, аудіо засобів, звичайної мови, читців, а також підсилювальних і альтернативних методів, способів і

форматів спілкування, зокрема доступної інформаційно-комунікаційної технології.

Мова – включає мовленнєві й жестові мови та інші форми немовленнєвих мов.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод.

Дискримінація за ознакою інвалідності – означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення чи заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

Універсальний дизайн – означає дизайн предметів, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними для використання людьми без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. Універсальний дизайн не вимагає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю.

Команда психолого-педагогічного супроводу – утворюється з метою забезпечення ефективності освітнього процесу дітей з ООП, які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.

Список використаної літератури:

1. Bonora, G., Dalai, G., De Rosa, D., Panunzi, M., Perondi, L., Rubertelli, C. PASS: *Picture Augmentative Synsemantic System. A new system for AAC habilitative practices, theoretical background. Inmaterial. Diseño, Arte y Sociedad*. 2019. Vol. 4, No.8. P. 33–78.
2. Grove, N., & Launonen, K. (Eds.) (2019). *Manual sign acquisition in children with developmental disabilities*. Nova Science Publishers.
3. Herskind, A, Greisen, G & Nielsen, JB 2015, *Early identification and intervention in cerebral palsy*, *Developmental Medicine and Child Neurology*, vol. 57, no. 1, pp. 29–36.
4. Hillary Zisk A., Dalton E. *Augmentative and Alternative Communication for Speaking Autistic Adults: Overview and Recommendations. Autism in Adulthood*. 2019. Vol. 1, No. 2.
5. Michael J. Guralnick, *Why early intervention works. A systems perspective. Infants & Young Children* Vol. 24, No. 1, pp. 6–28.
6. Simon Judge, Pamela Enderby, Sarah Creer, Alexandra John, *Provision of powered communication aids in the United Kingdom*. July 2017 *Augmentative & Alternative Communication* 33(3):1-7.
7. Stephen von Tetzchner, Kaisa Launonen, Beata Batorowicz, Leila Regina d'Oliveira de Paula Nunes, Cátia Crivelenti de Figueiredo Walter, Judith Oxley, Munique Massaro, Kristine Stadskleiv, Chih-Kang Yang & Débora

Deliberato (2018) *Communication aid provision and use among children and adolescents developing aided communication: an international survey*, *Augmentative and Alternative Communication*, 34:1, 79–91.

8. Усатенко Г. В., Чайка М. С. Тези доповіді: Застосування альтернативної і додаткової комунікації: теоретичний огляд візуальних засобів АДК. International Scientific And Practical Conference «current Trends And Factors Of The Development Of Pedagogical And Psychological Sciences In Ukraine And Eu Countries»: Conference Proceedings, September 25–26, 2020. Lublin: Izdevnieciba «baltija Publishing», 2020. P.

9. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Альтернативна і додаткова комунікація. Допоміжні технології: можливості для розвитку та спілкування : навчально-методичний посібник. — К. : ФОП Усатенко Г. В., 2021. — 32 с.